

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лісового господарства та екології
Кафедра лісівництва, лісових культур та таксації лісу

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

КУЧЕР ІГОР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 630.5:639.1.022(477.42)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ МИСЛИВСЬКОЇ ОРНІТОФАУНИ

ТОВ «СМГ «УШОМИР»

205 Лісове господарство

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних наукових досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

_____ І.О. Кучер

Керівник роботи
Кратюк Олександр Леонідович
доктор біологічних наук, доцент

Висновок кафедри лісівництва, лісових культур та таксації лісу за результатами попереднього захисту

Протокол засідання кафедри лісівництва, лісових культур та таксації лісу
№ ____ від «____» 2022 р.

Завідувач кафедри лісівництва, лісових культур та таксації лісу

к.с.-г.н., доцент

Сірук Юрій Вікторович

«____»

2022 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Кучер Ігор Олександрович захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою

за шкалою ECTS

за національною шкалою

Секретар ЕК

Козачинська Наталя Леонідівна

АНОТАЦІЯ

Кучер І.О. Динаміка чисельності мисливської орнітофауни ТОВ «СМГ «Ушомир». – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 205 – Лісове господарство. – Поліський національний університет, Житомир, 2022.

У магістерській роботі проведено обліки мисливських птахів на території мисливських угідь ТОВ «СМГ «Ушомир». Встановлено особливості перебування мисливських птахів на території господарства. Проведено аналіз динаміки чисельності мисливської орнітофауни на території ТОВ «СМГ «Ушомир». Встановлено особливості статеві-вікової і популяційної структури та динаміки угруповань найважливіших груп мисливських птахів на території ТОВ «СМГ «Ушомир». Розроблено положення у вигляді рекомендацій для збалансованої експлуатації птахів у мисливських угіддях ТОВ «СМГ «Ушомир».

Ключові слова: орнітофауна, динаміка чисельність, популяційна структура, мисливські угіддя, ТОВ «СМГ «Ушомир».

ANNOTATION

Kucher I.O. Dynamics of hunting ornithofauna of LLC «SHF «Ushomir» – Qualifying work on the rights of the manuscript.

Qualification work for the master's degree in specialty 205 – Forestry. – Polissia National University, Zhytomyr, 2022.

In the master's thesis, hunting birds were recorded on the territory of the hunting grounds of LLC «SHF «Ushomyr». The peculiarities of the presence of hunting birds on the territory of the farm have been established. An analysis of the dynamics of the number of hunting avifauna on the territory of LLC «SHF «Ushomyr» was carried out. Peculiarities of the sex-age and population structure and dynamics of groups of the most important groups of hunting birds on the territory of LLC «SHF «Ushomyr» were established. Regulations have been developed in the form of recommendations for the balanced exploitation of birds in the hunting grounds of LLC «SHF «Ushomyr».

Key words: avifauna, population dynamics, population structure, hunting grounds, LLC «SHF «Ushomyr».

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МИСЛИВСЬКОЇ ОРНІТОФАУНИ В МЕЖАХ РЕГІОНУ ДОСЛІДЖЕНЬ	8
1.1. Історичний аспект	8
1.2. Систематичний огляд орнітофауни регіону досліджень	11
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІЇ ТА ОБ'ЄКТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	15
2.1. Характеристика території ТОВ «СМГ «Ушомир»	15
2.2. Методика дослідної роботи	18
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ ЧИСЕЛЬНОСТІ МИСЛИВСЬКОЇ ОРНІТОФАУНИ	19
3.1. Статус перебування на території ТОВ «СМГ «Ушомир»	19
3.2. Куроподібні	25
3.2.1. Тетерукові	25
3.2.2. Фазанові	27
3.3. Журавлеподібні	28
3.4. Гусеподібні	29
3.5. Голубоподібні	31
3.6. Сивкоподібні	32
ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	35
ДОДАТКИ	40

ВСТУП

Актуальність теми. Основу мисливської орнітофауни складає група гніздових птахів. Вони тісно пов'язані з лісовими, польовими та водно-болотними угіддями. Чисельність птахів – це таке собі дзеркало, яке відображає стан біогеоценозів, а також ризиків, які постійно впливають і на популяцію птахів, і на угіддя. Об'єктивне розуміння цих взаємозв'язків стає основою біотехнічних заходів у мисливському господарстві. Слід також пам'ятати, що біогеоценози, у тому числі і лісові, представляють собою історично сформовані системи із своїми законами та правилами, виконання яких безпосередньо впливає на стійкість системи загалом. Птахи відіграють велике значення у функціонуванні біогеоценозів, оскільки є найбільш рухливими компонентами. Мисливські птахи, в силу свого статусу знаходяться під тиском екологічних чинників та мають додаткове навантаження через вплив полювання та браконьєрство. Тільки всебічне вивчення екології, біології, етології, популяційної генетики мисливської орнітофауни збереже їх від деградації популяції з подальшим зникненням як біологічного виду.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи було вивчення особливостей зміни динаміки чисельності основних видів мисливської орнітофауни на території мисливських угідь ТОВ «СМГ «Ушомир».

Для досягнення поставленої мети передбачалось виконання наступних завдань:

1. Провести обліки мисливських птахів на території мисливських угідь ТОВ «СМГ «Ушомир».
2. Встановити статус мисливських птахів на території господарства.
3. Провести аналіз динаміки чисельності мисливської орнітофауни на території ТОВ «СМГ «Ушомир».
4. Встановити особливості статево-вікової і популяційної структури та динаміки угруповань найважливіших груп мисливських птахів на території ТОВ «СМГ «Ушомир».

5. Розробити положення у вигляді рекомендацій для збалансованої експлуатації мисливських птахів.

Об'єктом досліджень є популяції мисливської орнітофауни.

Предметом досліджень є закономірності динаміки чисельності мисливської орнітофауни на території ТОВ «СМГ «Ушомир».

Методи дослідження: мисливсько-господарські (для виявлення ресурсів мисливської орнітофауни), орнітологічні (для обліку чисельності окремих видів мисливських птахів на території господарства), екологічні (для виявлення специфічних зв'язків птахів у лісових біогеоценозах), математико-статистичні (для обробки отриманих польових матеріалів) методи.

Публікації.

Кучер І.О. Стан популяції тетерукових птахів в угіддях ТОВ «СМГ «Ушомир». *Проблеми ведення та експлуатації лісових і мисливських ресурсів:* матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті професора А.І. Гузія. (м. Житомир, 12 жовтня 2022 р.). Житомир, 2022. С. 39-40.

Коваленко А.А., **Кучер І.О.**, Солодчук О.В. Чисельність видів мисливської фауни Житомирської області занесених до Червоної книги України. *Стан і майбутнє лісового господарства, деревообробки та землевпорядкування:* матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених (м. Харків. 15-16 листопада 2022 р.). Харків, 2022. С. 18.

Кучер І.О., Солодчук О.В., Коваленко А.А. Рубки головного користування та їх значення для мисливської фауни. *Ліс, наука, молодь:* матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 24 листопада 2022 р.). Житомир, 2022. С. 84.

Практичне значення. Виявлено закономірності динаміки чисельності мисливських видів птахів у перспективі можна використати для оптимізації структури орнітофауни та території ТОВ «СМГ «Ушомир».

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота викладена на тридцяти дев'яти сторінках друкованого тексту і складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МИСЛИВСЬКОЇ ОРНІТОФАУНИ В МЕЖАХ РЕГІОНУ ДОСЛІДЖЕНЬ

1.1. Історичний аспект

Наразі на видовий склад орнітофауни у конкретну історичну епоху впливає антропогенна діяльність суспільства. За останні дві тисячі років природа втратила значну частину птахів. Деякі з них зникли зовсім недавно, зокрема мандрівний голуб. До межі вимирання наразі підійшли близько 600 видів і форм тваринного світу. Активно відбувається переформатування ареалів різних видів з поступовим їх скорочення. Проте є види, ареали яких розширюються. Зазвичай це є прямою або опосередкованою дією антропогенних чинників. У доповіді «Стан загальнопоширених птахів Європи 2007» ми знаходимо інформацію, що серед 10 видів, чисельність яких зазнала найбільшого скорочення у 1980-2005 роках, є і мисливський вид. Це куріпка сіра (*Perdix perdix* Linnaeus, 1758) чисельність якої скоротилася на 79%. Загалом 56 європейських видів птахів показують тенденцію до зниження чисельності. Проте є традиційні мисливські види, чисельність яких за цей період зросла. Мова йде про припутня (*Columba palumbus* Linnaeus, 1758), чисельність якого збільшилась на 71% [8].

Історію формування комплексу мисливської орнітофауни району розташування ТОВ «СМГ «Ушомир» варто розпочати з перших згадувань поширення птахів на території Ушомирського лісництва. У 1928 році М. О. Бурчак-Абрамович зробив доповідь «Про деяких цікавих птахів Волині» [2], де він описав зустрічі з птахами на території Волинської округи, центром якої тоді було м. Житомир. Слід уточнити, що на той час до цієї адміністративної одиниці входили м. Коростень, м. Новоград-Волинський, м. Овруч, м. Олевськ, м. Народичі та деякі інші з навколишніми територіями. Крім описів зустрічей з птахами він надає інформацію про чучела цих птахів,

які були здобуті, опис місця, а також де наразі вони зберігаються. У цій роботі ми знаходимо згадування і про птахів території Ушомирського лісництва та прилеглих території. Зокрема він зазначає, що гуска сіра (*Anser anser* Linnaeus, 1758) на території Волинської округи вже не гніздиться, проте гуска білолоба (*Anser albifrons* Scopoli, 1769) зрідка буває під час прольотів. Опудало цього птаха з с. Краснопілля (тоді Ушомирського району) зберігається у Коростенському ВУСМІРу. Інший представник ряду Гусеподібні гуменник (*Anser fabalis* Latham, 1787) визначається як звичайний двічі пролітний вид цієї території. Про слукву відомо що вона рідко гніздиться в Ушомирському лісництві. Автор 15.04.1926 року знайшов гніздо і кладку птаха з чотирма ненасидженими яйцями у 15 кв. в урочищі Копильове. У цей період у різних частинах лісу він спостерігав «тягу» птаха [2]. Що стосується тетерука, то станом на 1926 рік він практично зник на території лісництва, хоча до 1918 року був звичайним. Автор зазначає тут він птахів ні разу не спостерігав, хоча за інформацією місцевих жителів токуючи птахів ще можна іноді почути на болотах. Сам М. О. Бурчак-Абрамович лише один раз знайшов давні екскременти птаха (24.04.1926 року) в урочищі «Чорний мох». Стосовно глушця, то за оцінками лісників у 1926 році їх було не більше восьми штук. Рябчик в Ушомирському лісництві звичайний гніздовий птах, хоча і не багато чисельний [2].

Отже, у середині двадцятих років ХХ століття на території Ушомирського лісництва були окремі, навіть чисельні, популяції мисливських птахів.

Через шість років, у 1932 році І.О. Цемш провів орнітофауністичні дослідження у околицях населених пунктів Нова Борова та Іршанськ, що безпосередньо межують з нинішньою територією мисливського господарства. Ним було виявлено 77 видів птахів [40]. У 1990 році подібні дослідження на цій території провів В.К. Цицюра, де виявив 99 видів птахів [41]. Аналізуючи ці два дослідження проведені з різницею у 70 років ми можемо побачити як змінився склад орнітофауни території і, зокрема, мисливської. У межах цієї території відсутні тетерук, глушець та перепілка. Цемш І.О. у 1932 році не спостерігав

куріпки сірої, яка уже була представлена у 1990. Серед гусеподібних два види чирянок збереглися в угіддях, однак зникла широконоска (*Anas clypeata* Linnaeus, 1758). Ряд Журавлеподібні представлений в обох випадках представлений деркачом, а курочка водяна раніше була відсутня. Серед куликів Цемш І.О. відмічає присутність баранця звичайного, а вже на початку 90-х цей вид в угіддях був відсутній. У обох випадках також було обліковано голуба-синяка та горлицю звичайну. Припутень, який наразі має високу чисельність до списку виявлених птахів не входить. На жаль з цих досліджень ми не можемо судити про чисельність виду та їх статус. Можливо окремі види які не потрапили до списків, просто не були обліковані через відсутність досліджень у властивих біотопах.

У 1957 році виходить четвертий том «Птахи» капітальної праці «Фауна України» авторства О.Б. Кістяківського [14]. Саме у цей час відбувається становлення першого мисливського господарства на території Ушомирського лісництва. Ця монографія дає інформаційний зріз поширення, чисельності та розподілу птахів середини ХХ століття. За нею можна уявити і видову структуру мисливської орнітофауни ТОВ «СМГ «Ушомир». Тетерук визначається як звичайний, іноді чисельний, особливо на півночі, вид птахів у північній і центральній частині Житомирської області. Дані про поширення глушця свідчать про його відсутність у межах господарства. Орябок згадується як звичайний птах Полісся України. Перепел багаточисельний вид, особливо під час міграції. Також багаточисельною є і куріпка сіра, проте з великими коливаннями чисельності після холодних і теплих зим. Автор зазначає, що у 1952 році в околицях м. Житомир на площі 350-400 га було виявлено вісім виводків цього птаха. Кістяківський О.Б. так як і М. О. Бурчак-Абрамович відмічає рідкісність та спорадичність поширення на Поліссі припутня, у той же час стосовно нині червонокнижного голуба-синяка вказує на відносно рівномірне розміщення по території. Горлиця звичайна – автор відмічає, не лише звичайний, але місцями численний гніздовий птах. Стосовно горлиці садової (*Streptopelia decaocto* Frivaldszky, 1838), то цей вид починаючи з 1944

року (рік першої зустрічі птаха на території України) активно розширює свій ареал і уже у 1955 році перша гніздова пара була відмічена у Києві. Вид активно заселяє території та збільшує свою чисельність. Представники пастушкових – деркач, лиска та курочка водяна – звичайні гніздові птахи Полісся. Серед сивкоподібних – баранець звичайний та баранець великий звичайні гніздові птахи Полісся. Слуква більш рідкісний на гніздуванні. В Житомирській області гніздовим ареалом визначається лише Олевський та західна частина Овруцького району, проте під час перельотів поширений скрізь.

Певним індикатором присутності та статусу видів у регіоні є Поліський природний заповідник. Так ще у кінці 90-х років ХХ століття на його території статус тетерукових птахів визначався як «звичайні гніздові види», а тетерук навіть був багаточисельним [9-11]

Таким чином, короткий аналіз зміни видового складу мисливських птахів за останнє століття показує, що орнітофауна піддавалася і піддається значним впливам, результатом чого стає скорочення чисельності окремих видів зі зменшенням їх ареалів. Іноді, поява нових видів, акліматизованих чи реакліматизованих, а також природна інтродукція птахів, веде до збільшення окремих видів птахів. Як приклад, експансія на схід горлиці кільчастої. Традиційні види мисливської орнітофауни вивчені на порівняно високому рівні. Також важливим чинником зміни стану популяції та їх чисельності виступає лісогосподарська діяльність і, особливо, рубки головного користування, які перш за все впливають на лісову мисливську орнітофауну.

1.2. Систематичний огляд фауни орнітофауни регіону досліджень

Тваринний світ території ТОВ «СМГ «Ушомир» та прилеглої території відзначається багатством видів не лише мисливських тварин, а й представників інших систематичних груп. Зокрема, важливе значення у формуванні фауністичного комплексу біогеоценозів відіграє те, що територія знаходиться

майже на межі Полісся (Центрального, або Житомирського Полісся) та Лісостепу [24, 25, 38]. У зв'язку з цим територія є місцем оселення як лісових так, частково, і лісостепових видів.

За кількісними показниками фауна хребетних представлена переважно дендрофільними видами, з яких найчисельнішими є орнітокомплекси. В межах Центрального Полісся і нараховується понад 230 види птахів із вісімнадцяти рядів [36, 37].

Для лісової орнітофауни фоновими видами є зяблик (*Fringilla coelebs*), дрізд чорний (*Turdus merula*), крутиголовка (*Jynx torquilla*), вівсянка звичайна (*Emberiza citrinella*), крук (*Corvus corax*), вівчарик жовтобровий (*Phylloscopus sibilatrix*), вівчарик-ковалик (*Phylloscopus collybita*), дрізд співочий (*Turdus philomelos*), синиця велика (*Parus major*), вільшанка (*Erithacus rubecula*), костогриз (*Coccothraustes coccothraustes*), кропив'янка чорноголова (*Sylvia atricapilla*), щеврик лісовий (*Anthus trivialis*), дятел звичайний (*Dendrocopos major*), сойка (*Garrulus glandarius*), зозуля (*Cuculus canorus*), канюк звичайний (*Buteo buteo*), сова сіра (*Strix aluco*), слуква (*Scolopax rusticola*), яструб великий (*Accipiter gentilis*), плиска біла (*Motacilla alba*), яструб малий (*Accipiter nisus*).

Для водно-болотяних угідь долини річки Уж характерними є курочка водяна (*Gallinula chloropus*), очеретянка ставкова (*Acrocephalus scirpaceus*), баранець звичайний (*Gallinago gallinago*), крижень (*Anas platyrhynchos*), лиска (*Fulica atra*), ластівка берегова (*Riparia riparia*), лелека білий (*Ciconia ciconia*), погонич звичайний (*Porzana porzana*), лунь очеретний (*Circus aeruginosus*), побережник (*Actitis hypoleucos*), кобилочка солов'їна (*Locustella luscinioides*), очеретянка лучна (*Acrocephalus schoenobaenus*), очеретянка велика (*Acrocephalus arundinaceus*), чапля сіра (*Ardea cinerea*), бугайчик (*Ixobrychus minutus*).

В агроценозах звичайними є трав'янка лучна (*Saxicola ruberta*), жайворонок польовий (*Alauda arvensis*), шпак звичайний (*Sturnus vulgaris*), горобець польовий (*Passer montanus*), плиска жовта (*Motacilla flava*), щеврик лучний (*Anthus pratensis*), канюк звичайний (*Buteo buteo*), лунь лучний (*Circus*

pygargus), сова вухата (*Asio otus*). Іноді зустрічається чайка (*Vanellus vanellus*) та перепілка (*Coturnix coturnix*)

До звичайних птахів урболандшафтів належать ластівка сільська (*Hirundo rustica*), ластівка міська (*Delichon urbica*), горобець хатній (*Passer domesticus*), голуб сизий (*Columba livia*), шпак звичайний, грак (*Corvus frugilegus*), плиска біла, дрізд-чикотень (*Turdus pilaris*), коноплянка (*Acanthis cannabina*), щедрик (*Serinus serinus*). Наразі рідко трапляється сорока (*Pica pica*).

Серед рідкісних для Житомирського Полісся належить зазначити гніздові види: бугай (*Botaurus stellaris*), чапля руда (*Ardea purpurea*), лебідь-шипун (*Cygnus olor*), чирянка мала (*Anas crecca*), чирянка велика (*Anas querquedula*), осоїд (*Pernis apivorus*). Прогнозоване гніздування шуліки чорного (*Milvus migrans*), боривітра звичайного (*Falco tinnunculus*) та підсоколика великого (*Falco subbuteo*), оскільки неодноразово були відмічені територіальні пари, але виявленням гнізда чи виводків факт гніздування не підтверджено.

Досить рідкісний тетерук (*Lyrurus tetrix*) [16] та орябок (*Tetrastes bonasia*) [18], які занесено до Червоної книги України.

Значно зменшилась чисельність куріпки сірої (*Perdix perdix*), подекуди спостерігається погонич малий (*Porzana parva*), коловодник лісовий (*Tringa ochropus*), голуб-синяк (*Columba oenas*), бджолоїдка (*Merops apiaster*), жовна чорна (*Dryocopus martius*), жовна сива (*Picus canus*), кропив'янка рябогруда (*Sylvia nisoria*), мухоловка мала (*Ficedula parva*), синьошийка (*Luscinia svecica*). Також зменшилась чисельність дятла середнього (*Dendrocopos medius*) та дятла малого (*Dendrocopos minor*).

Дуже рідкісним в останні роки є дятел білоспинний (*Dendrocopos leucotos*), жовна зелена (*Picus canus*), сорокопуд чорнолобий (*Lanius minor*), просянка (*Emberiza calandra*), ймовірно що зникла на гніздуванні сиворакша (*Coracias garrulus*).

З птахів, які занесені до Червоної книги України (2009) в межах господарства зустрічаються 22 види, з яких 4 відмічені на гніздуванні, а ще 4

спостерігаються у гніздовий період, решта – у міграційний час [39]. Їх чисельність у регіоні стабільно низька [19].

В межах регіону чисельність все частіше фіксуються зустрічі з лелекою чорним (*Ciconia nigra*), а їх орієнтовна чисельність оцінюється у 25-30 гніздових пар. В околицях сс. Ушомир та Горщик звичайними є літньо-осінні скупчення лелеки білого, серед яких іноді можна спостерігати і окремі особини лелеки чорного. Чисельність птахів у зграях може сягати ста особин. Такі об'єднання складаються з літуючих птахів, які не приступали до розмноження у цьому сезоні й мігрують влітку великими зграями у пошуках їжі.

В межах території підорлик малий щороку спостерігається під час сезонних міграцій [33]. Також у регіоні, хоч рідкісний, але все-таки присутній глушець [10, 11].

Територіальні пари журавля сірого (*Grus grus*) у гніздовий період відмічені в Ушомирському та Бехівському лісництвах ДП «Коростенське ЛМГ». Передбачається гніздування трьох-п'яти пар. Зокрема, невеликі перед міграційні скупчення з п'ятнадцяти особин відмічено вздовж річок. Журавлі щорічно відмічаються під час весняних та осінніх міграцій [7, 42].

Під час сезонних міграцій з інших «червонокнижних» видів в регіоні з'являються гоголь (*Bucephala clangula*), орел-карлик (*Hieraetus pennatus*), крех середній (*Mergus serrator*), скопа (*Pandion haliaetus*), кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*), лунь польовий (*Circus cianeus*), беркут (*Aquila chrysaetos*), орлан-білохвіст (*Haliaetus albicilla*), балабан (*Falco cherrug*), кульон великий (*Numenius arguata*), сапсан (*Falco peregrinus*), коловодник ставковий (*Tringa stagnatilis*), кульон середній (*Numenius phaeopus*) [33].

Вивчення особливостей біології (гніздування, етологія, кормодобування) лісових птахів є запорукою збалансованого використання їх ресурсів [3, 34, 35].

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІЇ ТА ОБ'ЄКТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Характеристика території ТОВ «СМГ «Ушомир»

ТОВ «СМГ «Ушомир» (Товариство з обмеженою відповідальністю «Спеціалізоване мисливське господарство Ушомир») знаходиться на території новоствореного після адміністративної реформи Коростенського району. Господарство включає лісові насадження Ушомирської лісової дачі та більше шестидесяти (якщо точно 63) окремих лісових урочищ. З-посеред лісових масивів розміщені населені пункти та значні площі сільськогосподарських полів різного призначення та інтенсивності використання. Мисливське підприємство має площу 22 тис. 504,1 гектарів. До ТОВ «СМГ Ушомир» належить 7 тис. 303,0 гектарів лісфонду ДП «Коростенське ЛМГ» (Ушомирське лісництво, з 1 по 72 квартали), 5 тис. 051,4 гектари лісового фонду ДП «Коростенський ЛГ АПК» (Ушомирське лісництво – 7, 9, 14, 15, 17, 18, 21-36, 39, 40, 43, 47, 49-58 квартали; Горщиківське лісництво, – 9-21, 33 квартали; Меленівське лісництво – 53, 54, 56-59 квартали), а також сільськогосподарські угіддя об'єднаних територіальних громад новоствореного Коростенського району [31].

Фізико-географічні умови [1], характерні особливості розташування [4, 6, 29, 30] та типологія мисливських угідь [28] ТОВ «СМГ Ушомир» є цілком сприятливими для систематичного ведення мисливського господарства на типових представників мисливської орнітофауни Центрального Полісся. Розташовуючись майже у центрі Центрального Полісся мисливське господарство має всі потенційні можливості для охорони, відтворення та збагачення видового складу птахів мисливської фауни. Вивчення мисливської фауни території господарства має давню історію [2, 27].

У межах МГ ТОВ «СМГ Ушомир» сформовано та закріплено ІВА-територію за № 241 – Ушомирське лісомисливське господарство. Площа ІВА-території прийнята у розмірі 72 тис. 300,0 га. Територію створено для збереження птахів, які мають глобальне та регіональне значення. Задекларовано, що територія є придатною для підтримання життєдіяльності лелеки чорного (*Ciconia nigra* Linnaeus, 1758) та деркача (*Crex crex* Linnaeus, 1758). Тут у лісових масивах господарства нараховується від 7 до 10 гніздових пар лелеки чорного [23].

Рис. 1.1. Карта-схема мисливських угідь ТОВ «СМГ Ушомир»

Мисливське господарство, правонаступником якого у подальшому стало ТОВ «СМГ Ушомир» має давню і славу мисливську історію. Перше мисливське господарство на цій території, в околицях с. Ушомир, було створено у 13.10.1950 року Постановою Ради Міністрів УРСР №3507 «Про

заходи, щодо розвитку мисливського господарства в Українській РСР». Хоча спочатку це був Державний республіканський заказник Ушомир, який згодом Наказом Міністерства лісового господарства і лісозаготівель УРСР від 21 квітня 1959 року №365 було реорганізовано у Державне мисливське господарство «Ушомир» [31].

Наступні зміни у структурі та підпорядкуванню підприємства було проведено на протязі 1968-1970 років. Рішенням Облвиконкому Житомирської області від 06.12.1968 року за номером триста два «Про реорганізацію Державного мисливського господарства «Ушомир» приєднали територію Радогощанського лісництва Лугинського держлісгоспу, а також частину земель колгоспів «Дружба», «Перше Травня», «Україна», «Прогрес», ім. Шевченка, ім. Чкалова, «Більшовик» та «50-річчя Жовтня». Порівняно менша частина Радогощанського лісництва, а саме Красноставська дача, а також урочище «Відени» упродовж 1997 року приєдналися до Літківського лісництва Лугинського держлісгоспу, територія якого (квартали з 1 по 22) входила до складу згаданого господарства. Результатом реорганізації, площі, які залишилися стали новим Радогощанським лісництвом. Також важливо відмітити, що в цей період також була замінена нумерація кварталів. Таке у лісовому господарстві буває надзвичайно рідко. Стара нумерація кварталів з 21 по 86 була змінена на нову з 1 по 66 квартали [31].

Згідно наказу по ДЛЮ «Житомирліс» від 03.04.1992 року за № 60 МГ «Ушомир» надано урочище «Шершнівська дача» площею 4 тис. 114,0 га (квартали з 39 по 81 Шершнівського ліс-ва). Цим же наказом мисливському господарству передано мисливських угідь площею 3 тис. 247,0 га Турчинецького лісництва (квартали з 7 по 44) Коростенського ДЛГ. Загальна площа ДМГ «Ушомир» на той час уже становила 70 тис. 342,0 га. Рішенням Дванадцятої сесії ХХІІ скликання Житомирської обласної ради від 06.04.2000 територію площею 63 тис. 747,0 га із юрисдикції ДМГ «Ушомир» було перезакріплено за ДП «Коростенське ЛМГ» [31].

«Благодійне товариство підтримки охорони фауни і флори» у 2005 році стало ініціатором створення ТОВ «Спеціалізоване мисливське господарство «Ушомир» після чого їм було передано на правах оренди у користування мисливські угіддя площею 16 тис. 682,50 га. Остаточна площа господарства була юридично закріплена Житомирською обласною Радою відповідним рішенням п'ятої сесії п'ятого скликання від 09 листопада 2006 року № 138, коли ТОВ «СМГ «Ушомир» було надано у тимчасове користування терміном на двадцять п'ять років мисливських угідь на площі 22 тис. 504,1 га [31].

2.2. Методика дослідної роботи

Основою для проведення аналізу динаміки чисельності населення мисливських видів птахів на території ТОВ «СМГ «Ушомир» були результати обліків представлені для державної статистичної звітності. Ми проаналізували державну статистичну звітність – 2тп-«Мисливство» за період з 2006 по 2022 рік. Слід наголосити, що облік мисливської фауни за минулий рік проходить узимку наступного. Так облік проведений узимку 2022 року це фактично результати роботи господарства у 2021 році. Як наслідок повномасштабного вторгнення росії на територію України, повноцінного зимового обліку птахів у 2022 році не було проведено. До того ж, згідно статистичної звітності ТОВ «СМГ «Ушомир» не подав по мисливських птахам даних і за 2021 рік. Таким чином, останній рік, інформацією якого про чисельність мисливської орнітофауни ми володіємо, це 2020 рік.

Українські наукові назви птахів подано згідно Г.В. Фесенка та А.А. Бокотея [36, 37]. Видову приналежність птахів визначали згідно загальноприйнятих методик ідентифікації за таблицями згідно Іванова А. И., Штегмана Б. К. [13] та Марисової И.В. і Талпоша В.С. [26]. Природоохоронні статуси зазначені за І.М. Загороднюком [12] у відповідності до Бернська конвенція (1978) [32].

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ ЧИСЕЛЬНОСТІ

МИСЛИВСЬКОЇ ОРНІТОФАУНИ

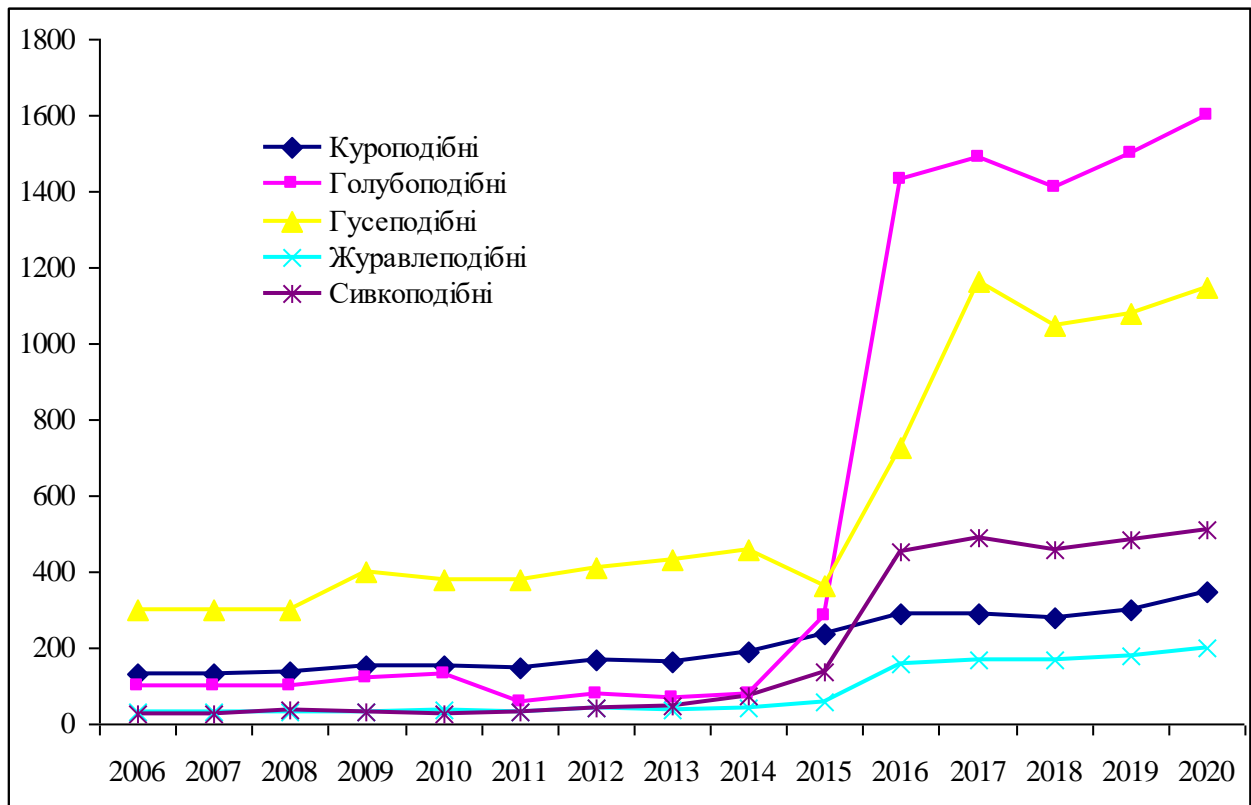
3.1. Статус перебування видів на території ТОВ «СМГ «Ушомир»

Мисливська орнітофауна ТОВ «Спеціалізоване мисливське господарство «Ушомир» різноманітна і представлена видами наступних рядів: Гусеподібні (Anseriformes), Куроподібні (Galliformes), Журавлеподібні (Gruiformes), Сивкоподібні (Charadriiformes), Голубоподібні (Columbiformes). Також слід зазначити, що серед орнітофауни присутні також види, які є не бажаними на території мисливських угідь і які завдають значної шкоди мисливським видам. Це перш за все представники ряду Горобцеподібні (Passeriformes) родини Воронові (Corvidae), регулюванням чисельності яких перш за все необхідно займатися на території господарства. Неконтрольоване збільшення в угіддях представників цієї родини, а саме: ворони сірої (*Corvus cornix* Linnaeus, 1758), грака (*Corvus flagilegus* Linnaeus, 1758), сойки (*Garrulus glandarius* Linnaeus, 1758) - згубно впливає на стан популяції мисливських видів птахів.

Останнє мисливськогосподарське впорядкування угідь мисливського господарства було проведено у 2007 році. Згідно матеріалів впорядкування, у 2006 році, за результатами обліків у господарстві виявили 45 особин тетерука, 30 особин орябка, 35 особин куріпки сірої, 50 особин перепілки, 50 особин голубів, 300 качок, 30 особин лиски та 25 куликів [31]. Тут слід вказати, що у Проекті організації і розвитку... (2007) господарства ми бачимо використання для окремих груп близькоспоріднених птахів вживання збірних назв таких як: голуби, качки та кулики. У статистичній звітності ми таке спостерігаємо у 2006-2010 рр. За таких умов ми не можемо ідентифікувати видову приналежність птахів, зокрема коли говориться про куликів, чи тим більше, коли говориться про качок. Цьому може бути два пояснення. Перше це форма бланка звітності 2тп-«Мисливство» у цей період, де не передбачений розділ для

виділення видової приналежності птахів для окремих систематичних груп, а з іншої сторони - низьку кваліфікацію егерської служби для визначення мисливських видів птахів. Опосередковано це підтверджується тим, що після 2010 року у бланках звітності уже з'являються графи з такими видами як чирянка мала (*Anas crecca* Linnaeus, 1758), чирянка велика (*Anas querquedula* Linnaeus, 1758), курочка водяна (*Gallinula chloropus* Linnaeus, 1758), пірникоза велика (*Podiceps cristatus* Linnaeus, 1758), горлиця звичайна (*Streptopelia turtur* Linnaeus, 1758) – видами, як присутні в угіддях господарства, проте і на далі згадані види не обліковуються. Ще одне пояснення такого ставлення це орієнтація господарства на ведення мисливського господарства на ратичних тварин. Також після 2016 року перестали обліковувати червонокнижні види тетерукових птахів – тетерука та орябка, а також мисливську куріпку сіру. Останнього року, як нами уже було зазначено мисливські птахи взагалі не облікували, хоча інформація про мисливську теріофауну за 2021 рік присутня. Таким чином, згідно останнього обліку, у ТОВ «СМГ «Ушомир» виявлено у п'ять видів мисливських птахів (перепілка, припутень, лиска, слуква, баранець звичайний) та качки, які представляють 5 рядів. На рис. 3.1 представлена динаміка чисельності цих систематичних груп птахів на території мисливського господарства з 2006 року по 2020 рік.

Як бачимо найбільш чисельними на території угідь господарства є представники ряду Голубоподібні. У 2020 році їх нарахували близько 1600 особин. Слідом за чисельністю це представники ряду Гусеподібні – 1150 особин. Далі іде ряд Сивкоподібні з чисельністю 510 особин. Найменше обраховано представників ряду Журавлеподібні – всього 200 особин. Звертає на себе увагу той факт, що у 2016 році спостерігається скачкоподібне зростання чисельності видів трьох рядів: Голубоподібні, Гусеподібні та Сивкоподібні. Таке зростання важко пояснити якимись біологічними чинниками, адже скажімо ріст Голубоподібних становив з 283 особин до 1432, тобто майже у чотири рази. Таке зростання чисельності описується поліноміальною лінією тренду $y=14,619x^2-104,92+225,06$ ($R^2=0,84$).

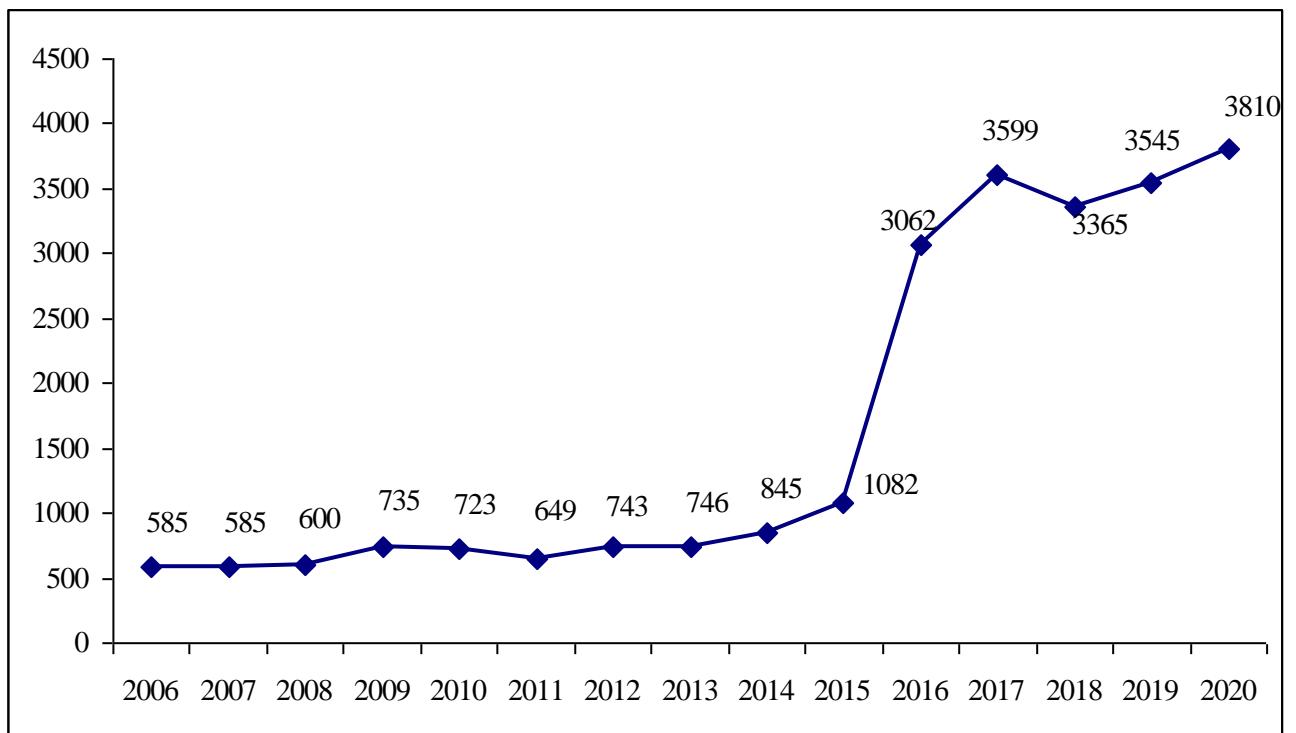

Рис. 3.1. Динаміка чисельності представників основних рядів мисливської орнітофауни на території ТОВ «СМГ «Ушомир» за 2006-2020 рр.

Ріст чисельності птахів ряду Гусеподібні становив з 365 особин до 728, тобто у два рази. Такий ріст описується лінією тренду $y=6,5969x^2-39,554+363,95$ ($R^2=0,88$). Стрибок чисельності Сивкоподібних менш помітний через низьку кількість птахів, проте він також вражає, адже зростання відбулося у три рази з 56 особин до 159. Для динаміки чисельності Сивкоподібних формула лінії поліноміального тренду має наступний вигляд $y=4,0457x^2-23,155+42,336$ ($R^2=0,87$). Найбільш стабільними за весь період спостереження залишаються популяції птахів ряду Куроподібні та Журавлеподібні, проте також з невеликою тенденцією до зростання чисельності.

Якщо брати загальну кількість мисливських птахів на території господарства, то упродовж періоду спостереження вона зросла з 585 особин у 2006 році до 3810 особин у 2020 році, або майже у шість разів (рис. 3.2). Увесь період можна розділити на дві частини: 2006-2015 рр. (ріст чисельності з 585

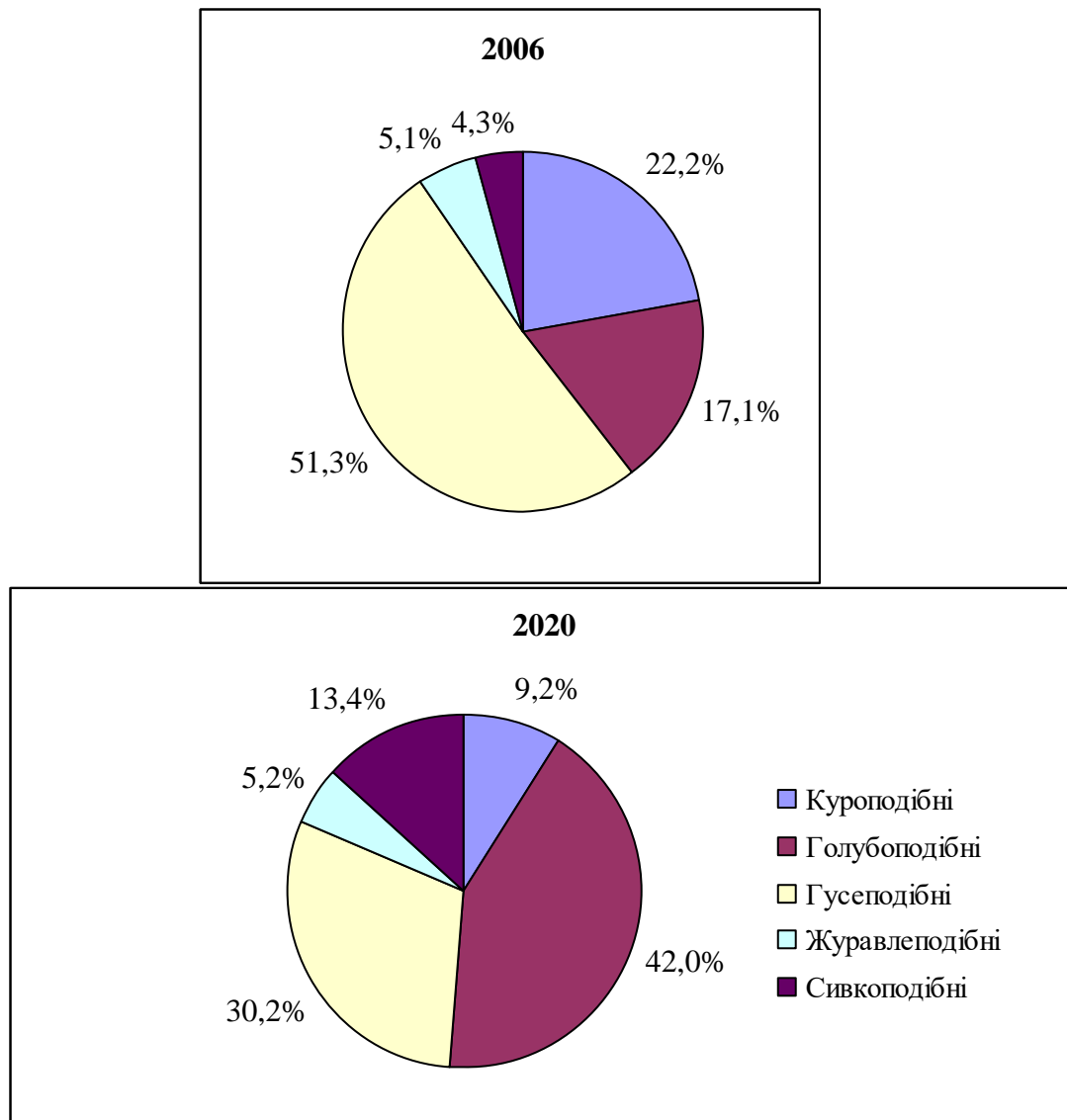
особин до 1082 особин) та 2016-2020 рр. (ріст з 3062 особин до 3810 особин). На кожному із цих відтинків коливання чисельності птахів є закономірними і пояснюються як господарськими, біотехнічними, мисливсько-господарськими заходами, так і загально-біологічними закономірностями флуктуації чисельності популяції у живій природі. На графіку яскраво виражений скачок чисельності у 2016 році майже у три рази з 1086 особин до 3062 особин. Таку динаміку досить точно описує лінія тренду, яка описується формулою $y=27,755x^2-181,22x+800,29$ ($R^2=0,88$). Пояснити таке явище досить складно. Воно може бути пов'язане лише з особливостями господарської діяльності на підприємстві, наприклад, проведення обліку із залученням висококваліфікованих мисливствознавців та науковців з охопленням всієї території господарства без подальшої екстраполяції на необліковані площі.

Рис. 3.2. Динаміка загальної чисельності мисливської орнітофауни на території ТОВ «СМГ «Ушомир» за 2006-2020 рр.

Упродовж п'ятнадцяти років змін зазнало співвідношення чисельності основних видів птахів у розрізі рядів (рис. 3.3). У 2006 році в мисливській орнітофауні домінували представники ряду Гусеподібні. Їх частка становила

більше половини усіх видів (51,3%). Субдомінантами виступали представники ряду Куроподібні (22,2%) та ряду Голубоподібні (17,1%). Інші два ряди (Журавлеподібні та Сивкоподібні) склали незначний відсоток орнітофауни, а саме: 5,1% та 4,3% відповідно.

Рис. 3.3. Співвідношення рядів представників мисливської орнітофауни на території ТОВ «СМГ «Ушомир» у 2006 та 2020 рр.

У 2020 році співвідношення видів зазнало деяких змін. Представники ряду Гусеподібні втратили абсолютне домінування. Їх частка наразі зменшилася і становить 30,2%. Натомість домінувати серед мисливської орнітофауни стали голубоподібні, відсоток яких зріс із 17,1% до 42,0%. Куроподібні також свій відсоток втратили. Наразі їх частка становить лише

9,2%. Їх випередили за чисельністю навіть представники ряду Сивкоподібні (13,4%), кількість яких у 2006 році була найменшою. Не зазнала змін лише частка журавлеподібних. Їх чисельність упродовж періоду спостереження стабільна і у 2020 році становила 5,2%.

Таблиця 3.1

**Склад, чисельність та охоронні статуси мисливської орнітофауни
ТОВ «СМГ «Ушомир»**

№ з/п	Види	Чисельність виду, особин		Статус		
		2006	2021	INF*	ЧКУ**	БК***
Куроподібні						
1	Тетерук	12	0		+	B3
2	Орябок	25	0		+	B3
3	Куріпка сіра	35	0	<i>hunt</i>	-	B3
4	Перепілка	25	350	<i>hunt</i>	-	B3
	Фазан		?	<i>hunt, intr</i>	-	B3
Журавлеподібні						
5	Лиска	25	200	<i>hunt</i>	-	B3
6	Деркач		Од.		-	B2
Гусеподібні						
7	Качки	270	1150	<i>hunt</i>		
Голубоподібні						
8	Голуби	35				
9	Припутень		1600	<i>hunt</i>	-	
	Голуб-синяк		Од.		+	B3
Сивкоподібні						
10	Кулики	25				
11	Слуква		400	<i>hunt</i>	-	B3
12	Баранець звичайний		110	<i>hunt</i>	-	B3

Примітка.

* – стан присутності виду в Україні: *hunt* - мисливський; *intr* – адвентивний вид, штучно інтродукований в Україні;

** – Червона книга України (2009)

*** – Бернська конвенція (1978) B2, B3 - Додаток

На території господарства серед згаданих мисливських видів птахів лише

трьох занесено до Червоної книги України: тетерука [16], орябка [18] та голуба-синяка [15]. Серед інтродукованих видів це лише фазан мисливський, який спорадично поодинокі зустрічається після чергових спроб випуску у сусідніх мисливських господарствах. Із усіх представлених видів лише припутень не знаходиться під охороною Бернської конвенції (1978). Усі птахи, які охороняються цією конвенцією, окрім деркача, включено до Додатка III (Види фауни, що підлягають охороні). Деркача знаходимо у Додатку II – «Види фауни, що підлягають суворій охороні» [32]. Останній вид має найвищий європейський природоохоронний статус серед мисливських птахів господарства, та його занесено до Червоної книги України.

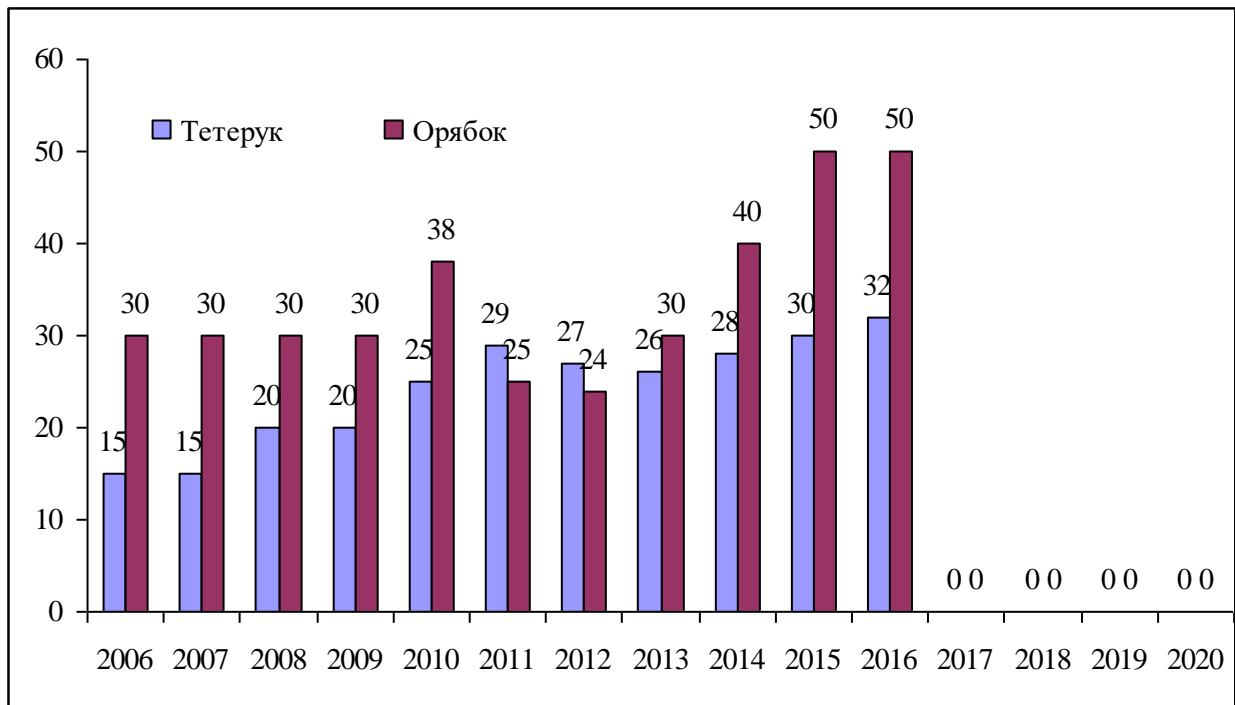
Виходячи з аналізу даних видове різноманіття мисливської орнітофауни на підприємстві знизилося. За період з 2006 року по 2021 рік до результатів обліків (станом на початок 2021 року) перестали потрапляти тетерук, орябок та куріпка сіра.

3.2. Куроподібні

На території ТОВ «СМГ «Ушомир» ряд Куроподібні представлено п'ятьма видами з двох родин – родини Тетерукові та родини Фазанові.

3.2.1. Тетерукові. Родина тетерукових в угіддях господарства представлена двома видами: тетеруком та орябком [21]. Ці два червонокнижних види є мало чисельними, а подекуди рідкісними представниками ряду Куроподібні. Чисельність тетерука знаходиться на стабільно низькому рівні, з невеликою тенденцією до зростання [17]. Коливання чисельності є повільними з різницею між мінімальним і максимальним значенням у 5-7 особин (рис. 3.4). Спостерігається два піки чисельності у 2011 році та 2016 році, де кількість обрахованих птахів становила відповідно 29 особин та 32 особини. Мінімальні показники були зафіксовані у 2006-2007 роках та 2013 році, а чисельність відповідно становила 15 та 26 особин. На жаль після 2016 року господарство не

подавало до статистичної звітності це вид. Динаміка чисельності тетерука упродовж 2006-2016 року відповідає лінії тренда $y=1,6636x+14,291$ ($R^2=0,87$).

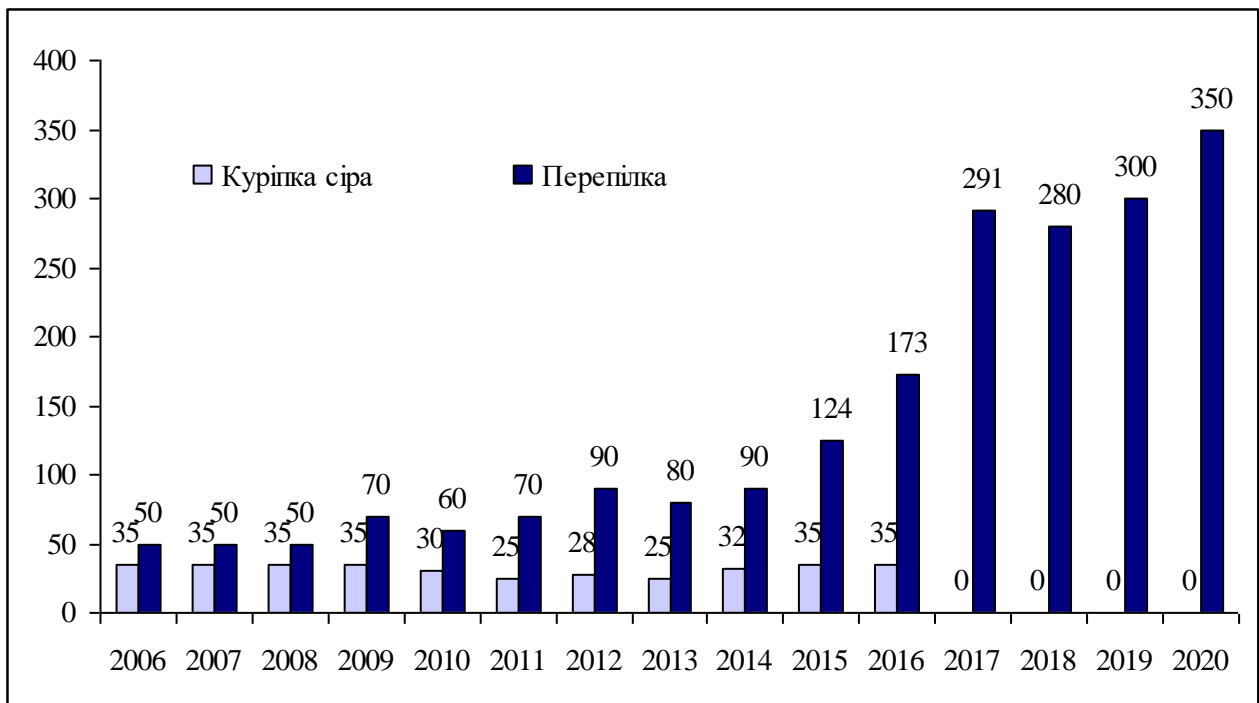

Рис. 3.4. Динаміка чисельності тетерука *Lyrurus tetrix* та орябка *Tetrastes bonasia* на території ТОВ «СМГ «Ушомир»

Як і чисельність тетерука чисельність орябка також має досить низькі показники. Якщо порівнювати ці два види, з точки зору проведення облікових робіт, то нам видається дані, які стосуються кількості тетерука в угіддях більш реалістичними, ніж представлені дані по орябку. Зважаючи на особливості біології, чисельність орябка у мисливських господарствах визначають методом екстраполяції чисельності виду на всі придатні угіддя. Такий підхід веде до значної похибки результатів облікових робіт. Опосередковано це підтверджується результатами обліків у 2006-2009 роках, коли чисельність птахів складала упродовж чотирьох років 30 особин (див. рис. 3.4). Найменша кількість птахів була зафіксована у 2012 році, де вона становила 24 особини, а найвища у період 2015-2016 років – 50 особин. Дані про чисельність виду обриваються саме у 2016 році. Це може свідчити про небажання у мисливському господарстві відволікати свою увагу на неперспективні та

проблематичні, з точки зору охорони та відновлення, види.

3.2.2. Фазанові. У межах ТОВ «СМГ «Ушомир» родина фазанові представлена трьома видами: осілим видом куріпкою сірою, перелітним видом – перепілкою та видом, який час від часу спостерігається в мисливських угіддях господарства – фазаном мисливським. Останній вид не характерний для господарства і з’являється тут лише після випуску в природу чергової партії птахів на сусідніх територіях [20]. Так на території ДП «Коростенське ЛМГ» у 2022 році було випущено у природне середовище більше ста особин фазана.

Рис. 3.5. Динаміка чисельності куріпки сірої *Perdix perdix* та перепілки *Coturnix coturnix* на території ТОВ «СМГ «Ушомир»

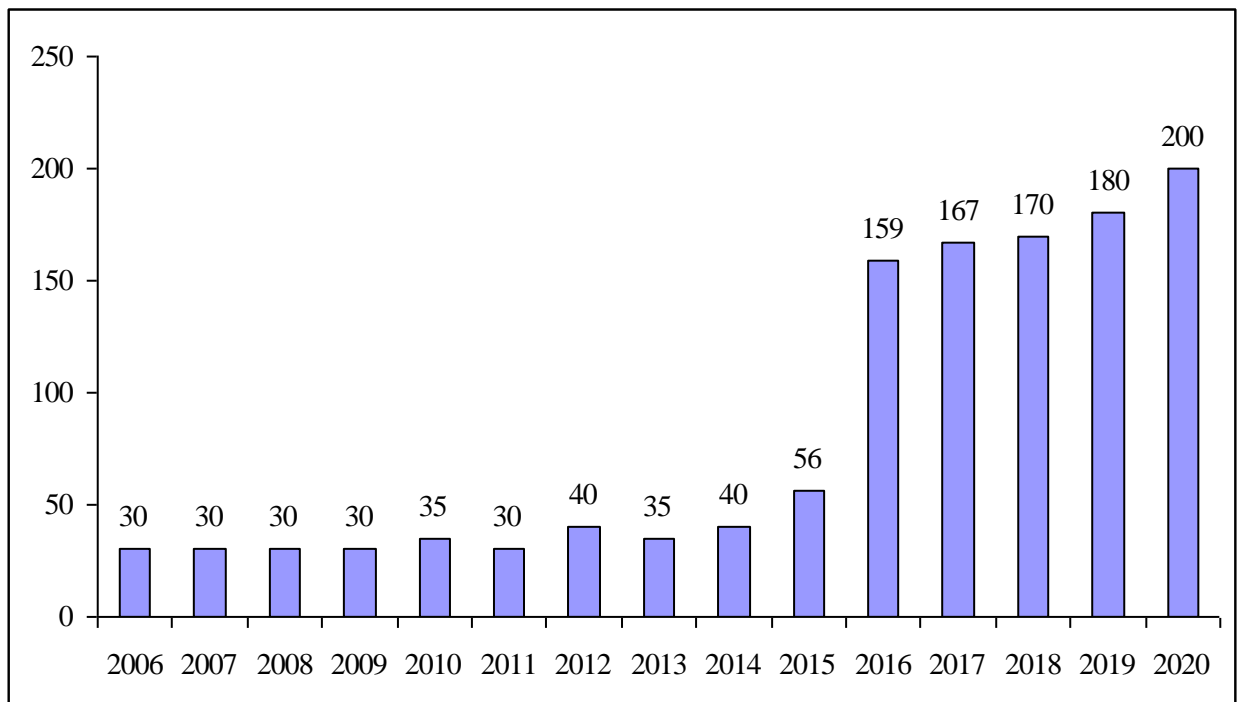
Куріпка сіра на території господарства є мало чисельним видом. Кількість цього птаха по роках коливається у невеликому проміжку 25-35 особин (рис. 3.5). З 2017 підрахунок цього виду птахів, як і тетерукових, у господарстві не проводиться. Натомість чисельність перепілки у господарстві стрімко зростає (див. рис. 3.5), що описується лінією тренду $y=2,3165x^2-15,346x+73,138$ ($R^2=0,95$). Якщо упродовж 2006-2014 років чисельність птахів коливалася у

межах 50-90 особин, то вже з 2015 року вона починає стрімко зростати і у 2020 році уже становила 350 особин. Оскільки цей вид є перелітним, то скоріш за все обліки птаха проводили восени під час міграції, коли фіксували значні скупчення птахів. Можливо була облікована якась частка птахів, які не є гніздовими на території мисливського господарства. З іншого боку, це вид який за рахунок своєї плодючості здатен стрімко збільшувати свою чисельність на певній території зі сприятливими умовами [43, 44]. Загалом перепілка перспективний мисливський вид на території мисливського господарства.

ТОВ «СМГ «Ушомир» володіє вольєрним комплексом для напіввільного утримання ратичних тварин, а тому є всі передумови для штучного розведення фазана мисливського у першу чергу, а також куріпки сірої та перепілки.

3.3. Журавлеподібні

Ряд Журавлеподібні у господарстві представлено двома видами. Це лиска та деркач. На рис 3.6 представлено динаміку чисельності лиски за останні 15 років.

Рис. 3.6. Динаміка чисельності лиски *Fulica atra* на території ТОВ «СМГ «Ушомир»

Як і у попередніх випадках діаграму динаміки чисельності виду можна розділити на два періоди: перший – 2006-2015 рр. та другий – 2016-2020 рр.

У межах кожного періоду відбувається незначні коливання чисельності та незначний ріст популяції. У перший період зміна чисельності відбувається у межах 30-56 особин, а у другому періоді – у межах 159-200 особин.

Як і популяції інших видів у період 2015-2016 років відбувається стрибок чисельності з 56 особин до 159 особин. Зміна чисельності лиски у господарстві описується лінією тренду $y=1,4919x^2-10,435x+42,281$ ($R^2=0,90$).

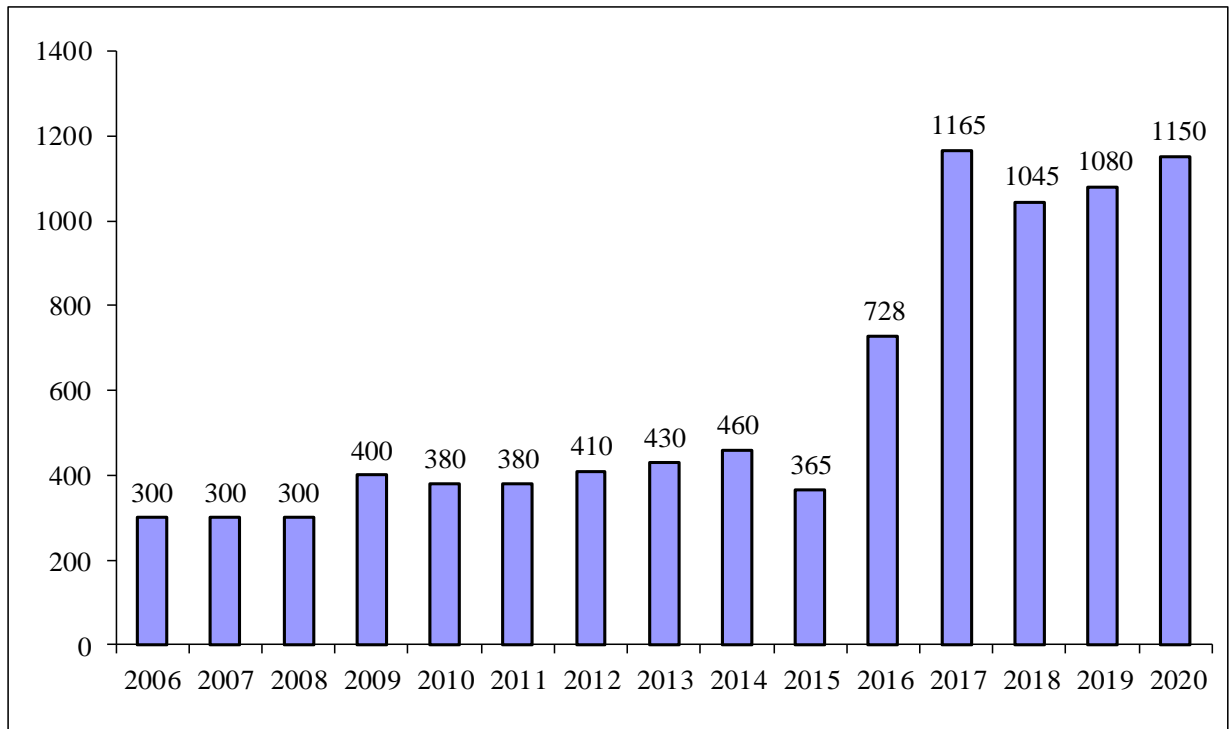
Як уже зазначалося вище у межах ТОВ «СМГ Ушомир» виділено ІВА-територію (№ 241) – Ушомирське лісомисливське господарство. Територія господарства є ключовим місцем на півночі Центрального Полісся для представника родини Пастушкових (*Rallidae* Rafinesque, 1815) – деркача – глобально вразливого виду, якого занесено до Європейського Червоного списку. В мисливських угіддях у гніздовий період вокалізується від 80 до 100 самців. Статус деркача визначається як «В», а критерій виділення території «А1 – територія, що забезпечує життєдіяльність птахів одного чи кількох видів, які перебувають під загрозою зникнення» [23].

Лиска є перспективним видом для ведення мисливського господарства.

3.4. Гусеподібні

Територію господарства населяють ціла низка видів представників ряду Гусеподібні. На жаль у статистичній звітності не конкретизовано їх видову приналежність. Зважаючи на те, що у бланках звітності 2тп-«Мисливство» вказані мисливські види різних родин та підродин ряду, ми зробити висновок про відсутність на території господарства таких видів, або ж неспроможність егерської служби їх адекватно ідентифікувати. Під збірним терміном «качки» ми розуміємо усіх представників підродини Качки (*Anatinae* Leach, 1820), які перебувають на території господарства. Це передусім крижень, а також чирянка мала, чирянка велика, нерозень (*Anas strepera* Linnaeus, 1758). Такий висновок

ми робимо через наявність у господарстві сприятливих умов для їх гніздування, а також їх облік у сусідніх господарствах. Так у ГО «Коростенське ТМР» у 2020 році обліковано 315 особин нерозеня. Звичайно, серед цих видів домінує крижень. Загальна чисельність качок коливається від 300 особин у 2006-2008 роках до 1165 особин у 2017 році (рис. 3.7).

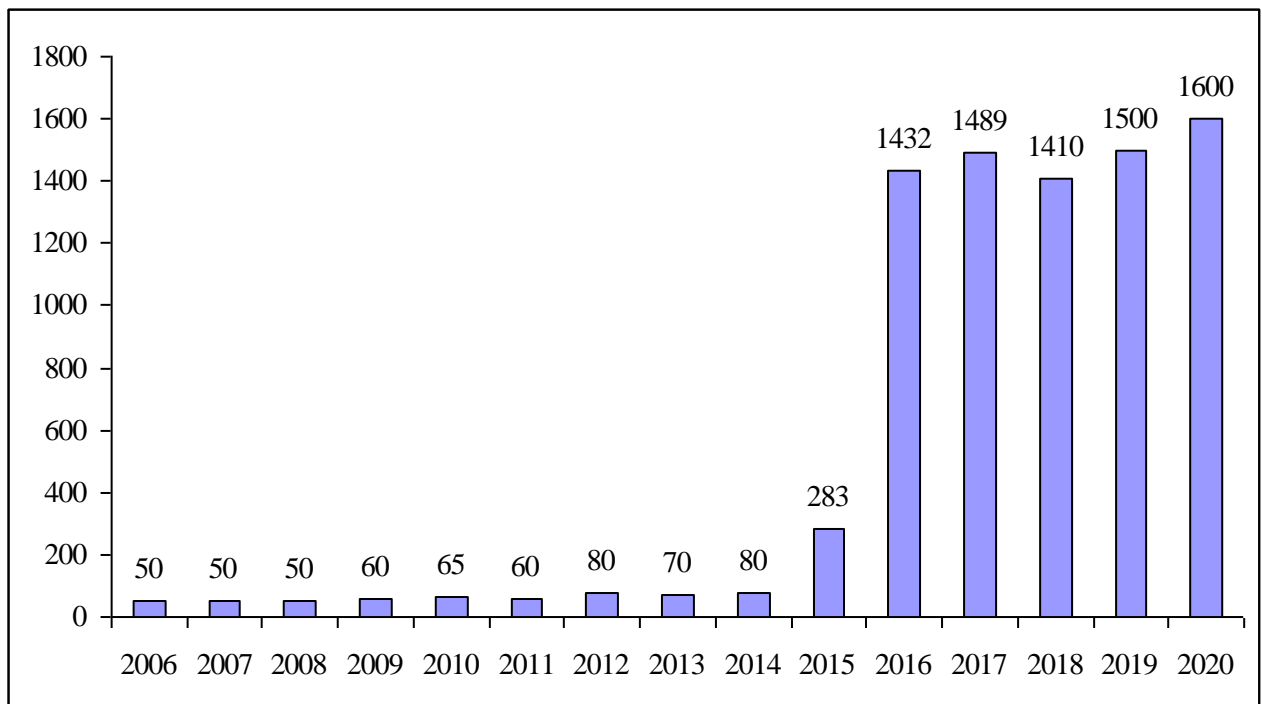
Рис. 3.7. Динаміка чисельності представників ряду Гусеподібні на території ТОВ «СМГ «Ушомир»

Динаміка чисельності аналогічна динаміці інших груп птахів. Приблизно стабільна чисельність із незначними коливаннями упродовж 2006-2015 років (від 300 особин у 2006-2008 рр. до 460 особин у 2014 році) та подібна динаміка у період 2017-2020 роки з дещо вищими показниками кількості птахів (1045-1165 особин). Правда можна виділити між цими періодами проміжний 2016 рік з чисельністю птахів у 728 особин.

У майбутньому важливо було б все-таки проводити повидові обліки представників ряду Гусеподібні, що дозволить у перспективі більш раціонально та виважено планувати біотехнічні заходи на території мисливського господарства.

3.5. Голубоподібні

Припутень за останні п'ять років став найбільш чисельним птахом території ТОВ «СМГ «Ушомир». Наразі його чисельність становить 1600 особин (рис. 3.8). Шалений ріст чисельності птахів відбувся упродовж трьох років. У 2014 році припутнів облікували 80 особин, у 2015 році – 283 особини, а у 2016 році – 1432 особини. Причини такого скачкоподібного росту не зрозумілі, адже чисельність птахів зросла у чотири рази. До 2015 року вона коливалася у межах 50-80 особин. Можливо птахів обліковують в останні роки під час осінніх скупчень на сільськогосподарських полях. Саме у цей період в окремих місцях їх концентрації чисельність птахів різко зростає.

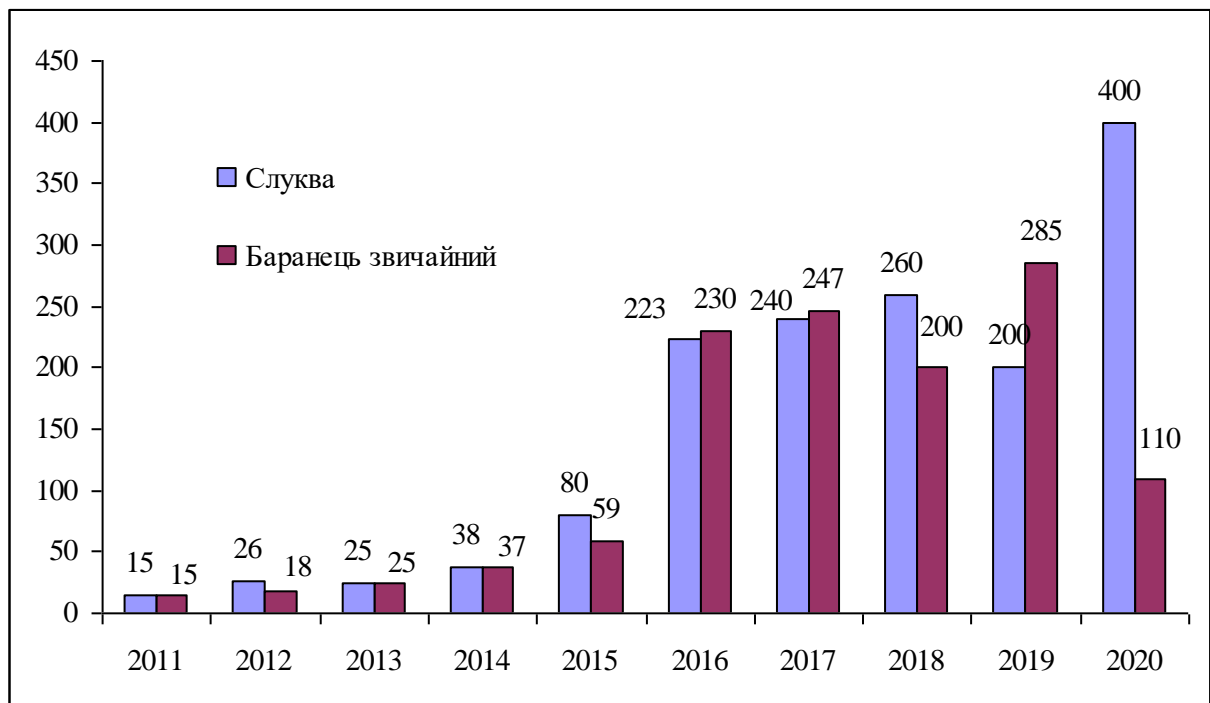

Рис. 3.8. Динаміка чисельності припутня *Columba palumbus* на території ТОВ «СМГ «Ушомир»

Також слід згадати і про голуба-синяка, який є нечисельним, рідкісним видом Житомирської області та час від часу фіксується на території господарства. Його чисельність можна оцінити у декілька пар. Голуб-синяк до включення у 2009 році в Червону книгу України вважався мисливським видом.

3.6. Сивкоподібні

Ряд Сивкоподібні у мисливській орнітофауні ТОВ «СМГ «Ушомир», згідно офіційної статистики, представлено двома видами – баранцем звичайним та слуквою. Динаміка чисельності популяції цих видів має схожі риси із популяціями інших видів. так само присутній досить стабільний період 2006-2015 років, різке зростання упродовж одного-двох років та знов відносна стабільність популяції уже на більш високому рівні загальної чисельності виду. Із 2006 по 2010 рік у господарстві цих двох видів по окремо не рахували. Інформація подавалася загалом для куликів, де загальна їх чисельність оцінювалася у 25-30 особин. Для слукви характерний ріст чисельності популяції від 15 особин у 2011 році до 400 особин у 2020 році (рис. 3.9). Єдиний рік коли зафіксовано відносно значне падіння чисельності це 2019 рік. Тоді нарахували у господарстві близько 200 особин, після 260 особин у 2018 році. Проте уже наступного 2020 року чисельність слукви зростає до 400 особин.

Рис. 3.9. Динаміка чисельності слукви *Scolopax rusticola* та баранця звичайного *Gallinago gallinago* на території ТОВ «СМГ «Ушомир»

Для популяції баранця звичайного характерна така ж динаміка як і для слукви, проте лиш з однією різницею. У 2020 році чисельність птаха майже удвічі впала у порівнянні з 2019 років з 285 особин (найбільше кількість птахів за весь період спостережень) до 110 особин (див. рис. 3.9). Це фактично лише один мисливський вид птахів, чисельність якого не тільки зменшилась за останній рік, а й зменшилась досить суттєво.

У межах господарства є велика ймовірність перебування ще одного представника баранцевих це баранця великого (*Gallinago media* Latham, 1787). Це рідкісний малочисельний вид занесений до Червоної книги України [5], який ззовні нагадує баранця звичайного, але дещо більших розмірів. Для мисливців цей вид більш цінніший за баранця звичайного, оскільки він більший, добути його легше, хоч він є значно менш чисельним. Баранець великий досить цінний мисливський птах, якого використовують для натаскування лягавих собак.

Слід також відмітити про інтенсифікацію ведення лісового господарства у регіоні, що суттєво впливає на мисливську фауну, а особливо на чисельність та просторовий розподіл [22]

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Опрацювання мисливсько-господарської звітності щодо чисельності основних видів мисливської орнітофауни та аналізу їх динаміки у межах ТОВ «СМГ «Ушомир» дозволило зробити нам наступні висновки та узагальнення, на основі яких запропоновано рекомендації щодо ведення мисливського господарства.

Чисельність основних груп птахів упродовж 2006-2020 років неухильно зростає. Загальна чисельність мисливських видів птахів становить 3810 особин. Встановлено динаміку чисельності восьми видів птахів та збірної групи гусеподібних. Зменшення чисельності притаманне лише одному виду – баранцю звичайному. Серед представників різних рядів домінують голубоподібні, частка яких складає 42,0%

Основною метою біотехнічних заходів у подальшому необхідно проводити комплекс робіт з регулювання чисельності небажаних та шкідливих у мисливському господарстві видів звірів і птахів. Слід тримати їх чисельність на мінімально допустимих рівнях у межах мисливських угідь господарства.

Для проведення облікових робіт належної якості рекомендуємо підвищити кваліфікацію єгерської служби у цій галузі знань, оскільки планування мисливськогосподарських заходів базується на знанні кількості мисливських ресурсів, де особливу увагу слід приділяти обліку рідкісних та зникаючих видів птахів з високими міжнародними та національними охоронними статусами. Володіючи достатньо потужним вольєрним комплексом для напіввільного утримання ратичних тварин, у господарстві є всі передумови для штучного розведення фазана мисливського у першу чергу, а також куріпки сірої та перепілки. Для підтримання належного рівня біорізноманіття території, слід підтримувати не лише перспективні види мисливських птахів, а й види рідкісні, зникаючі та занесені до Червоної книги України. Маючи великий історичний досвід ведення мисливського господарства слід залучати науковців для вивчення біології та екології птахів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР / под ред. А. С. Харченка. Москва, 1978. 184 с.
2. Бурчак-Абрамович М. О. Про деяких цікавих птахів Волині. *Зб. праць зоологічного музею АН України*. 1928. Т. 6, вип. 3. С. 213-222.
3. Владышевский Д. В. Экология лесных птиц и зверей (кормодобывание и его биоценотическое значение). Новосибирск : Наука, 1980. 264 с.
4. Гаврись Г. Г., Бабич О. Г. Особливості орнітогеографічного районування Полісся і Лісостепу України в зв'язку з завданнями вивчення авіафауни. *Облік птахів: підходи, методика, результати* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 26–30 квітня 2004 р.). Житомир, 2004. С. 17–21.
5. Гаврись Г. Г. Баранець великий. (Дупель). Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 453.
6. Генсірук С. А. Ліси України : монографія. Львів : Українські технології, 2002. 496 с.
7. Горлов П.И. Современное состояние и численность серого журавля на Украине. *Журавли Евразии (распространение, численность, биология)* : сборник научных трудов. Москва. 2002. С. 33-43.
8. Дослідження загально-поширених видів птахів виявило подальше скорочення європейських птахів сільгоспугідь. *Птах*. 2007. №4. С.14-16.
9. Жила С.М., Зеніна І.М. Хребетні Поліського заповідники. *Поліському природному заповіднику – 30 років*. Збірник наукових праць. Житомир, 1999. Вип. 1. С. 62–72.
10. Жила С. М. Глухар. *Лісовий і мисливський журнал*. 2003. № 4. С. 32-33.
11. Жила С.М. Путівник по Поліському природному заповіднику. Новоград-Волинський : НОВОГрад, 2008. 384 с.

12. Загороднюк І. Наземні хребетні України та їх охоронні категорії. Ужгород, 2004. 48 с.
13. Иванов А. И., Штегман Б. К. Краткий определитель птиц [под ред. А. А. Стрелкова]. Ленинград : Наука, 1978. 560 с. (Серия «Определители по фауне СССР» : вып. 115).
14. Кістяківський О. Б. Птахи. Київ : АН УРСР, 1957. Т.4. 432 с. (Серія «Фауна України» : у 40 т.).
15. Книш М.П., Костюшин В.А., Фесенко Г.В. Голуб-синяк. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 462.
16. Кратюк О. Л. Тетерук. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 439.
17. Кратюк О.Л., Хоєцький П.Б. Історія вивчення та перспективи досліджень тетерука в умовах Центрального Полісся України. *Вісник ЖНАЕУ*. 2014. № 1 (41). Т. 3. С. 111–115.
18. Кратюк О. Л. Орябок. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 441.
19. Коваленко А.А., Кучер І.О., Солодчук О.В. Чисельність видів мисливської фауни Житомирської області занесених до Червоної книги України. *Стан і майбутнє лісового господарства, деревообробки та землевпорядкування*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених (м. Харків. 15-16 листопада 2022 р.). Харків, 2022. С. 18.
20. Курносов О.О. Етапи розвитку фазанівництва на Житомирщині. *Подільські читання. Охорона довкілля, збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, природнича освіта: наука: проблеми, перспективи, рішення*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (11-13 жовтня 2021, м. Хмельницький). Хмельницький, 2021. С. 166–167.
21. Кучер І.О. Стан популяції тетерукових птахів в угіддях ТОВ «СМГ «Ушомир». *Проблеми ведення та експлуатації лісових і мисливських ресурсів*:

матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті професора А.І. Гузія. (м. Житомир, 12 жовтня 2022 р.). Житомир, 2022. С. 39-40.

22. Кучер І.О., Солодчук О.В., Коваленко А.А. Рубки головного користування та їх значення для мисливської фауни. *Ліс, наука, молодь*: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 24 листопада 2022 р.). Житомир, 2022. С. 84.

23. Малєга О. Ушомирське лісомисливське господарство ІВА 241. *ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів*. Київ: СофтАРТ, 1999. С 110-111.

24. Маринич А.М., Пащенко В.М., Шищенко П.Г. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. Київ, 1985. 224 с.

25. Маринич О.М., Пархоменко Г.О., Петренко О.М., Шищенко П.Г. Удосконалена схема фізико-географічного районування України. *Український географічний журнал*. 2003. № 1. С. 16–20.

26. Марисова І.В., Талпош В.С. Птицы Украины. Полевой определитель. К.: Вища школа, 1984. 184 с.

27. Москальчук В. Об охотничьем хозяйстве зоны Коростенского лесхоззага. *I науч. конф. по развитию охотничьего хозяйства Украинской ССР*, (г. Киев, 10–12 июня 1968 г.) : тезисы. К., 1968. Ч. II. С. 159-160.

28. Настанова з упорядкування мисливських угідь. Київ, 2002. 114 с.

29. Природа Украинской ССР. Климат / В. Н. Бабиченко и др. К. : Наук. думка, 1984. 232 с.

30. Природа Украинской ССР. Растительный мир / Т. Л. Андриенко и др. Киев : Наукова думка, 1985. 208 с.

31. Проект організації мисливського господарства ТОВ «Спеціалізоване мисливське господарство Ушомир» Житомирської області. Пояснювальна записка. Ірпінь, 2007. 384 с.

32. Птахи під охороною Бернської конвенції / під заг. ред. Г. Г. Гавриця. Київ, 2003. 394 с. (Серія «Каталог флори і фауни Бернської конвенції» :

вип. IV).

33. Рідкісні і зникаючі види тварин Житомирщини : навч. посіб. / [А. П. Стадниченко, А. П. Вискушенко, О. В. Гарбар та ін.]. Житомир : Волинь, 2003. 176 с.

34. Салганський А.А. Птицы и звери наших лесов. Москва: Лесная промышленность, 1964. 400 с.

35. Татаринов К.А., Владишевський Д.В., Марисова И.В. Лесные птицы, звери и охотоведение. Львов: Вища школа, 1975. 231 с.

36. Фесенко Г. В., Бокотей А.А. Птахи фауни України: польовий визначник. Київ : Новий друк, 2002. 414 с.

37. Фесенко Г. В., Бокотей А.А. Анований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів). Київ-Львів : Ромус-Поліграф, 2007. 111 с.

38. Физико-географическое районирование Украинской ССР / под ред. В. П. Попова, А. М. Маринича, А. И. Ланько. Киев, 1968. 683 с.

39. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова. Київ, 2009. 600 с.

40. Цемш І. О. Орнітологічні спостереження на Волині в 1932 році. *Наукові записки Київського державного університету*. Київ, 1936. Т. II, вип. II. С. 375-384.

41. Цицюра В.К. Орнітологічні спостереження у Володарсько-Волинському районі Житомирської області (порівняння даних 1932 та 1990 рр.). *Урал в мініатюрі* (природні багатства Житомирщини, їх вивчення та перспективи використання). Житомир, 1996. С. 71-79.

42. Цицюра В.К., Коверзюк А.П. Місце осінньої концентрації сірого журавля в Українському Поліссі. Житомирщина на зламі тисячоліть. Науковий збірник "В«лика Волинь». Житомир. 2000. Т.1. С.244-248.

43. Яненко В.О., Горобець Л.В., Кратюк О.Л. Сучасний стан охорони популяції перепела (*Coturnix coturnix* L.) у природно-заповідній мережі України. *Заповідна справа в Україні*. 2013. №2. С. 90-103.

44. Яненко В.О., Серебряков В.В. Екологічні особливості популяції перепела (*Coturnix coturnix*) в Україні (щільність, чисельність, міграції, охорона). Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2015. 196 с.